

Leyla Erbil'in *Eski Sevgili* İsimli Eserinde Yetersiz Kendilik Bilgisinin Tezahürü Olarak Kişinin Hakikatinden Kaçma Durumu

Oğuz Öcal¹

ORCID: 0000-0003-2301-095X

DOI: 10.55256/TEMASA.1472806

Öz

Leyla Erbil'in *Eski Sevgili* isimli eseri, yetersiz kendilik bilgisinin neden olduğu hakikatten kaçış durumunu, asıl kişi Nigâr'ın şahsında ve onun kritik durumlarda yaptığı seçimlerle görünüşe çıkararak bir romandır. Kırklı yaşlarında olan Nigâr, annesiyle yaşayan bir memur emeklisidir. O, ilk gençlik yıllarından beri sosyalist örgütlere sempati duymakta ve onların arasına katılarak kurulu düzene karşı mücadele etmek istemektedir. Bunun için de birkaç girişimde bulunur. Ancak başvurduğu örgütler, görüşlerinin billurlaşmamış olmasını gerekçe göstererek onu aralarına almazlar. Birileri tarafından kurtarılmayı ve kabullenilmeyi bekleyen Nigâr ise bunun üzerine, hayal kırıklığına uğrar ve kırgın bir hâlde iken zamanının çoğunu farklı meyhanelerde içerek geçirir. O, hem bir bekleyen hem de içinde olduğu bu durumun farkında olmayan birisi olarak yirmi yıl içinde, beş defa kendisiyle karşılaşır, beş defa değişme ve dönüşme olanağı bulur. Ancak kendilik bilgisi yetersiz olduğu için açılan olanaklar arasından özerk olmayı değil, başkalarına bağlı kalmayı veya kendisinden kaçmayı seçer. Yetersiz kendilik bilgisi, içinde olunan ancak farkında olunmayan bir durum olarak insanın yabancılaşmasına ve kendi hakikatinden uzaklaşmasına neden olur. Bu yazıda Nigâr'ın birer kaçışı içeren seçimlerini belirleyen esas unsurun eksik veya yetersiz durumda olan kendilik bilgisi olduğu iddia edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Eski Sevgili*, Nigâr, Yetersiz Kendilik Bilgisi, Özerk Olma, Bekleme.

The Situation of Escaping One's Truth as a Manifestation of Insufficient Self-Knowledge in Leyla Erbil's Work Named *Eski Sevgili*

Abstract

Leyla Erbil's work named *Eski Sevgili* is a novel that reveals the situation of running away from oneself through the person of the main character, Nigâr, and the choices she makes in critical situations. Nigâr, who is in her forties, is a retired civil servant who lives with her mother. She has been sympathetic to socialist organizations since her early youth and wants to fight against the established order by joining them. She makes several attempts to achieve this. However, the organizations she applied to did not accept him, citing the fact that his views had not yet crystallized. Nigâr, who is waiting to be rescued and accepted by someone, is disappointed and resentful and spends most of her time drinking in different taverns. As someone who is both waiting and unaware of the situation she is in, she encounters herself five times in twenty years and has the opportunity to change and transform five times. However, since she lacks self-knowledge, she chooses not to be autonomous among the possibilities opened up, but to depend on others or escape from herself. Incomplete self-knowledge causes people to become alienated and move away from their own truth, as a situation that they are in but are not aware of. In this article, it is claimed that the main factor that determines Nigâr's choices, which include escape, is her incomplete or primitive self or self-knowledge.

Keywords: *Eski Sevgili*, Nigâr, Insufficient Self-Knowledge, Autonomy, Waiting.

¹ Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi. ogzocal@yahoo.com

Giriş: Asıl Kişi Nigâr ve İçinde Olduğu Ancak Farkında Olmadığı Durum

Leyla Erbil'in *Eski Sevgili* isimli eseri, yetersiz kendilik bilgisinin neden olduğu hakikatten kaçma durumunu, Nigâr isimli bir kahramanın şahsında ve onun kritik durumlarda yaptığı seçimlerle görünüşe çıkaran bir romandır.

İki bölümden oluşan romanın asıl kişisi olan Nigâr, kırklı yaşlarında annesiyle yaşayan dul bir kadındır. Sosyalizme sempati duyan Nigâr, ilk gençlik yıllarından itibaren kurulu düzenle uyumsuz olmayı seçer ve öyle kalmak için elinden gelen her şeyi yapar. Öyle ki o, kimi aykırı davranışlarıyla insanları tedirgin eder ve onlar kendisine kötü gözle bakınca da “ne denli masum ve temiz olduğumu bilip bir kez daha güçlenirim”² diye düşünür.

Uyumsuzluğu başarı olarak gören Nigâr, bir bankada memur iken müdürünün yolsuzluğunu açığa çıkardığı için erken yaşta emekli edilir ve sonrasında ise İstanbul'da çelişkili bir şekilde yaşamını sürdürür. O kadar çelişkilidir ki hem emekli ikramiyesi ile altın aldığı için fiyatların yükselip düşüşünü günü gününe takip eder hem de piyasaya bağlı kaldığı için rahatsız olur. Bazen “gerilla” olmak ister bazen de konformist alışkanlıklarından vazgeçmek istemez. Bir yandan devrime hizmet etmek için başbakanı öldürmek ister diğer yandan harcanma düşüncesinden dehşete kapılır. Ne annesi ile yaşamak ister ne de onsuz yapabilir. Kimi zaman kendisini “kılıfına uydurma ustası” olarak görür kimi zaman da kendisinden nefret eder. Ardı ardına sıralanan bu çelişkiler ise onun açık seçik bir kişiliği ile yeterli kendilik bilgisinin bulunmadığını işaret eder. O, kendisini yeterince bilmediği için çaba gösterip özerk bir anlayış geliştirmek yerine, sosyalist örgütlerce kabbullenileceği güne kadar beklemeyi seçer. Bu esas tercihten de anlaşılacağı gibi varoluşunu içsel değil dışsal bir unsura bağlar ve böyle bir hâlde iken devrimci örgütlerce kabul edilmek için pek çok girişimde bulunur. Ancak onlar, “farımış solcu” olduğu, “soğukkanlı” olmadığı ve görüşleri “billurlaşma[dığı]”³ için onu aralarına almazlar. Beklentisi gerçekleşmediği için hüsrana uğrayan Nigâr ise bunun üzerine, zamanının çoğunu, tepkisel ve pasif bir tavırla meyhanelerde içerek geçirmeye başlar.

Varlık (elde olan, olanak), insanı her an mücadeleye çağırırken yaşama içerek katlanmak, hiç şüphesiz bir kaçışı ifade eder. Nigâr'ın müdavimi olduğu meyhaneler, 1971 askerî muhtırasından sonra, çoğunluğu sosyalist olan aydınlar için çok boyutlu birer buluşma alanına dönüşür. Onlar için meyhaneler, öncelikle egemen düzene katlanabilmek için bilinçlerini gömdükleri birer “mezar”, daha sonra ise var olan ilişkiler ağına karşı birer direniş alanıdır. Çevresindekiler gibi içerek hem bilincini gömen hem de kendince bir direnişi yaşatan Nigâr, alışamadığı meyhanelerde sürdürdüğü yaşam şekline de sınıfsız ve örgütsüz bir öfke ile bütünleşmiş olan anlamsal boşluğundan da memnun değildir. Ancak ne bunu değiştirecek bir gücü ne de özerk bir tavır vardır. Bunun için de değişimin gerektirdiği cesareti kendisinde bulamaz ve birilerinin kendisini “yattığı derin sulardan” çıkarmasını bekler. Böyle bir durumda iken eski sevgilisi Salih'in yıllar sonra karşısına çıkmasını sevinçle karşılar ve kurtuluşunu onunla birlikte olmaya bağlar.

Yok küsüm doğrusu onlara, bayağı kırgınım. (...) Ben kır gerillasını tercih ederim her vakit ama fark etmez yeter ki kurtarsınlardı beni bankadan, ses etmez ayak bağı olmazdım onlara. Saymadılar, beğenmediler beni... Ama yarın ben de buluşunca bir devrimciyle, hasıyla hem de devrimcinin, görecekler bakalım adını bile anlamadıkları Nigâr kimmiş, kimlermiş arkadaşı bu bankacı, farımış Nigâr'ın!

² Leylâ Erbil, *Eski Sevgili* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2010), 108.

³ Erbil, *Eski Sevgili*, 113.

Çok şey öğrenmişti Salih'ten, -ah evlenmeliydi onunla, şimdi devrimciler arasında da saygın bir yeri olurdu, asıl istediği bu muydu yoksa hayatta, dengeli bir yön verebilirdi yaşamına Salih- uyumlu insan olurdu belki o vakit.⁴

Bu ifadelerinden de anlaşılacağı gibi memnuniyetsiz bir bekleyen durumunda olan Nigâr, metinde anlatılan yirmi yıl içinde, beş defa esaslı değişme ve dönüşme olanağı ile karşılaşır ancak kendisini yeterince bilmediği için açılan olanaklar arasından özgür olmayı değil, başkalarına bağlı kalmayı ve kendisinden kaçmayı seçer.

Kendisini yeterince bilmemek veya eksik kendilik bilgisi, içinde olunan ancak farkında olunmayan bir durumu ifade eder. Bu belirleyici durum, farkında olunduğunda belirleyiciliğini yitirirken öyle bir şey oluşmadığında ise insanın her eylemini şekillendirmeye devam eder. Buna örnek olarak elde olanı yetersiz görüp bütün her şeyini elde olmayana bağlayan ancak bağımlı olduğunu bilmeyen herhangi bir insanı vermek mümkündür. Bir durum içinde olduğu hâlde onun farkında olmayan insan, hem kendisini hem de eylemlerinin ne anlama geldiğini çoğu zaman bilmez ancak onları yeterince bildiğini varsayar. Bunun için de yetersiz kendilik bilgisi, insanın kendisi ile arasına perde çeker ve onun kendi hakikatinden uzaklaşmasına neden olabilir. Aynı zamanda insanı varsayımlar, sanılar ve yanılgılar içinde de tutabilen bu durum, örgün eğitimle değil, mutlaka farklı kendilik teknikleriyle eksiklikleri giderilerek yetkin hâle getirilebilir. Yetkin bir kendilik bilgisi elde etmek için insanın öncelikle hakikate kapalı olduğunu bilmesi, daha sonra ise çok çalışarak ve sorumluluk üstlenerek kendisini değiştirmesi gerekmektedir.⁵ Hakikatini bilmek, insanı, kendisine dair aydınlatır, dinginleştirir. Kişinin hakikatini bilmemesi ise içinde olunan kendilik cehaletinin (eksik kendilik bilgisinin) korunmasına neden olur. Gündelik hayattaki pek çok kaçışta, saçılma, dağılma ve oyalanmada eksik kendilik bilgisi, görünür hâle gelir.

Nigâr'ın beş esas seçimi ile seçimlerinin nedenlerini, doğrudan ve dolaylı olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Bu iki husus, sıra ile şöyle izah edilebilir:

1. Beş Esas Seçimi ve Seçimlerinin Doğrudan Nedeni

Nigâr, kendisini tanımak ve eksik kendilik bilgisini gidermek yerine, sosyalist örgütlerce kabul edilmek ve kurtarılmak istemektedir. Bunun için de birkaç hamlede bulunur ve bir çevre edinmeye çalışır. O, tam böyle bir arayış içindeyken bir gün, Çiçek Pasajı'nda Salih isimli devrimci bir gençle tanışır ve onunla yakınlaşır. Nigâr ile Salih'in ilişkisi, kısa sürede gelişir ve onlar yoğun bir şekilde birlikte olur. Ancak bu iyi hâl, kısa bir süre sonra Salih'in tutuklanması ile aksar ve aradığı kişiyi bulduğunu sanan Nigâr, yalnız kalır. Tutuklu olan ve yargılanan Salih, arkadaşlarıyla birlikte kurulu düzeni yıkmaya çalıştığı için ağır bir ceza alır. Bu ikisinin ilişkisi, altı ay kadar mektuplar aracılığıyla da olsa devam eder ancak bir süre sonra iletişimleri tamamen kopar. Hiç ummadığı bir durumla karşılaşan Nigâr, memur olduğu ve Salih'in de akıbeti belli olmadığı için acil bir karar almak zorundadır. İki olanak vardır karşısında: O, ya cezaevindeki sevgilisini bekleyecek ya da onsuz yaşamını sürdürecektir. Bir diğer ifadeyle o, ya şöhretsiz ve parasız olan sevgilisini, zor zamanlarında yalnız bırakmayacak ya da onu terk edip gönlünü kaptırmak üzere olduğu Bülent ile yakınlaşacaktır. Olanakların sınırında duran Nigâr, kendisini yeterince bilmediği için sadakat göstermek yerine, annesi ile arkadaşının da telkiniyle kolay yolu seçip sevgilisinden ayrılır ve kısa bir süre sonra da Bülent'le yoluna devam eder.

⁴ Erbil, *Eski Sevgili*, 114-117.

⁵ Michael Foucault, *Öznenin Yorumbilgisi - Collège de France Dersleri 1981-1982-*, çev. Ferda Keskin. (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2019), 19-20.

Sosyalist olduğunu iddia etmesine rağmen pragmatasına en uygun olanı seçen Nigâr, bu seçimini yaparken güya annesi ile arkadaşının baskısı altında kalmış gibi yapar ve sorumluluğu yansıtır. Hatta sevgilisi tarafından terk edilmiş olduğunu iddia edebilecek kadar kendi hakikatinden uzaklaşır ve “O mankafa da vaktiyle kendisine âşık olduğumu anlarsaydı da bırakmasaydı, düşseydi ya peşime. Hep onun yüzünden böyle oldum zaten”⁶ der. Nigâr'ın suçlayıcı bu ifadesinden de anlaşılacağı gibi onun yetersiz durumda olan kendilik bilgisi ve özeleştirel bakışı, kendi hakikatinden kaçmasına neden olur.

Oysa tutmuş anasını dinlemişti. Anasına mı kanmıştı, Bülent'e mi kapılmıştı? (...) Neydi Bülent'te gözünü boyayan? Hiç. İki geniş omuz, sarı saç, uzun boy. Birlikte yürürken caddelerde dönüp ona bakılması. Bir kapak oğlanıydı sanki adam. Beyoğlu caddesinde yürürken sarışın bir penguen gibi seyrettiriyordu kendisini. Şimdi gülüyor, ama o vakit delicesine hoşlanıyordu adamdan. Hoşlanmaktan da öte, mutlaka onun olmayı, onun kadını olmayı istiyordu. Bütün sorunun resimsel bir etki, bir sinema hilesi olduğunu az sonra kavrayacaktı. Bülent bir görüntüydü aslında, evlendiklerinin ikinci ayında ayrılmıştı Nigâr, ama bir burukluk, pişmanlığa benzer çapaklı bir pas tutmuştu içini. Kendini bir süre bağışlamayacaktı, kim bilir belki şimdi bile.⁷

Bir seçim yapan Nigâr, çok sevdiğini sandığı Salih'i bir daha aramaz sormaz; âşık olduğu Bülent ile evlenir. Kocasını Bülent, uzun sarı saç, geniş omuzları ve düzgün vücudu ile dikkat çeken, görünüş gösteriş düşkün birisidir. O, sahip olduğu bu biçimsel özellikleri ile kusursuz ve etkileyicidir ancak gerçekte ise görünüşünün aksine, insanları hayal kırıklığına uğratabilecek niteliktedir. Öyle olduğu için de Nigâr, iki ay sonra, onun sathî ve narsist denilebilecek kadar kendisiyle ilgili olduğunu anlar. Belirgin bir karşılaşma ve uyanma deneyimi yaşar. Sarsıcı olan bu deneyim, onu zor bir duruma düşürür ve acil bir seçim yapmaya zorlar. Yine iki olanak vardır karşısında: O, ya insanları sadece görünüşlerine göre değerlendirdiğini anlayacak ya da bu hakikatini görmezden gelip kocasından intikam alacaktır. Olanakların sınırında duran Nigâr, yaşadığı bu deneyimi takip ederek kendi hakikatini görmek yerine, ondan kaçır ve alay ederek değersizleştirdiği kocasını, ortak tanıdıkları olan Talip ile aldatır. Böylece yaptığı bu tercih ile açılan olanağı kapatmış ve hakikatini görmezden gelmiş olur. Aldatma eylemini özel bir başarı gibi anımsayan Nigâr'ın bu seçimini şekillendiren unsur ise, yine kendilik bilgisinin yetersiz durumda olmasıdır, denilebilir. O, daha önceki seçiminde olduğu gibi yine hem kendi hakikatinden kaçır hem de eyleminin ne anlama geldiğini bilmez.

Salih'le bile yatmamışım da sen kim oluyorsun? Pekiyi ama nasıl yatmıştım o Parisli mikropla? Nasıl olmuştu da çırılçıplak, Balıkpazarı'nda kimin olduğunu hâlâ bilmediğim bir arkadaşının çatı katında bulmuştu kendimi? Bülent'in yaranmaya uğraştığı bir adamla, eciş bücüş, beberuhi bir şeydi! Bülent'le evlenmiş olmanın öcünü alır gibi... Bomboş, dibi çinko kaplı bir tahtaboştan baktığımı anımsıyorum Balıkpazarı'na yukarıdan. Durmadan bir şeyler söyleyip güldürüyordu beni, Bülent'le alay ediyordu durmadan, plak dinleyecektik, dinledik de, hiçbir şey istemediydi benden, dinledik, içtik, yatalım falan demedi (..) Sanki hiç istemediydi beni, çirkin, yerden bitme bir şeydi, çok güzeldi her şey, o da çok güzeldi, erkekti.⁸

Bülent'ten ayrılan Nigâr, giderek yalnızlaşır ve meyhane arkadaşlarından birisi olan Suret ile yakınlaşmaya ve zamanının çoğunu onunla içerek geçirmeye başlar. Sahici ve kendi olmakla çok meşgul olan Suret, bir ressamdır. Zengin bir kadınla evli ve iki çocuk sahibidir. Bu durum ise onun maddî hiçbir sorun yaşamadan özel atölyesinde rahat rahat çalışmasına, içmesine ve kendisini olduğu gibi ortaya koymasına olanak sağlar. Nigâr, onu, keyfine düşkün ve şüpheli, dünyayı ele alış biçimini ise korkak bulur. O, korkak olduğu kadar seks düşkün birisidir de. Birisine ilgi gösterirse mutlaka onunla düşüp kalkmak ister. Böyle olduğu için de ilgi gösterdiği arkadaşından bir süre sonra metresi olmasını ister. Nigâr ise bunun üzerine muhatap olduğu tek-

⁶ Erbil, *Eski Sevgili*, 159.

⁷ Erbil, *Eski Sevgili*, 117.

⁸ Erbil, *Eski Sevgili*, 135.

lifin bir aşığılama içerdiğini anlar ve çok düşünmeden onu reddeder. Ancak Suret ile arkadaşlığını, sıradan bir insan olmadığını ispatlamasının şartı olarak gördüğü için, kendisini sınırlar ve birileri tarafından kurtarılacağı güne kadar onunla dost olarak kalmaya karar verir. Bu çelişkili ve hesapçı kararı alırken bağımlı olma gerçeğiyle karşılaşan Nigâr, bir seçim yapmak zorunda kalır. Yine iki olanak vardır karşısında: O, ya içinde olduğu durumu anlayıp özerk bir tavır geliştirecek ya da tutarsız bir şekilde yaşamaya devam edecektir. Bir diğer ifade ile o, ya kurtarıcı bekleme durumunu aşacak ya da onu olduğu gibi muhafaza edecektir. Olanakların sınırında duran Nigâr, yalnızlığı ve bağımlılığıyla yüzleşmek, anlam ve amaç oluşturmak gibi varoluşsal sorunlarını çözmek yerine, daha önce olduğu gibi yine ikinci olanağı tercih eder ve zamanı geldiğinde Suret'e "nereye koyacağını bilemeyeceği bir acı"⁹ yaşatmaya karar verir. Bu şekilde huzurunu ve mutluluğunu bir dış unsura bağlayan Nigâr, kendini yeterince tanımadığı için dayanıksız, korkak ve melankolik birisi olarak gördüğü Suret'e göre çok daha kötü bir durumdadır ancak öyle olduğunu bilmez:

Ben de ona çok kızarım ama ses çıkaramam. Yitirmek istemem hiç Suret'i, en çok nazımı çeken, hemen hemen tek arkadaşım. Bir başkasını bulsam ya da devrimciler aralarına alsalar beni söyleyeceğim ona, yok canım sahi mi Suret Bey? Kendine gel kendine... Sesimi cırtlaklaştırıp da bağıracağım: Ne sanıyorsun sen, sen sana gel bakalım, Fransız kadifesinden pantolonu çekip de karı parasıyla çeşme resmi boyamaya benzemez bu, kafasını uçuruverirler adamın ha!

Amma da şaşırır. Şaşırırsın! Ben geçmiş karşısına, dayamışım sırtımı artık şehir gerillası mı olur, kır gerillası mı hangisiyse ona, o da kalkıp gelsin yanımıza, şaşıracağına, bakacağına afal afal!¹⁰

Üçüncü kez kendi hakikatini görmezden gelen Nigâr, meyhanede tanıştığı Oğuz ile ilişkisinde de kendisiyle karşılaşma fırsatı bulur. Özerk olmak için ailesinden kopmuş olan Oğuz, var oluşun sorumluluğunu tek başına üstlenip bağımsız bir yaşama şekli geliştirmiştir. Geçimini, İstanbul'da, takma adla gazetelere çeviriler, şiirler ve fıkralar yazarak sağlar. Çoğu gecesini, eşinde dostunda, sabahçı kahveleri ile meyhanelerde tüketir. Zaman zaman kaba bir teşhirci ve alaycı da olabilen Oğuz, aile denilen "sevgi ahtapotunun tuzağını yırtıp geç[miş]"¹¹ olması ve dünyayı ele alış şekli ile Nigâr'a örnek olur. Nigâr; özerk tavrı ve cesareti, varlığı ve yarattığı ziddiyetle ufuk açan Oğuz'u tanıdıktan sonra, kendi kaderini çizmenin ne demek olduğunu anlar ve bir seçim yapmak zorunda kalır. İki esas olanak vardır karşısında: O, ya içinde olduğu durumu aşarak özgür bir insana dönüşecek ya da kendisi için bir kurtarıcı beklemeye devam edecektir. Ya var oluşun sorumluluğunu üstlenecek ya da ondan kaçacaktır. Ya bağımsız bir yaşam kuracak ya da insanlara bağlı ve bağımlı kalacaktır. Acil bir seçim yapmak zorunda olan Nigâr, arkadaşını, yaşadığı büyük kopuştan dolayı takdir eder ancak iş başa düştüğünde ise konuştuğu kadar cesur davranamaz. Teoride çok iyi pratikte kötü olan Nigâr, yaşadığı bu karşılaşma deneyimi esnasında açılan özgürleşme olanağını kapatır ve kendisinden kaçır. Yetersiz durumda olan kendilik bilgisi, daha önce olduğu gibi yine onun kendisini anlamasını engellenmiş ve bir kaçış yaşamasına neden olmuştur.

Duyduğum ilginin gerçekte onun kahramanca -yanlış olsa da bu deyimini kullanmam gerekiyor- bir yaşama biçimi seçmesinden gelen bir tansıklık olduğunu sezdim. (...) Zordu bu toplumda Oğuz'ca yaşamak. Onun seçtiği yaşama biçiminde, halkı kurtarmaya kendini adanmış öteki çocuklarınkini andıran yüce bir şeyler yok muydu? Bir insan, ardından kimsenin, hiçbir grubun, örgütün, belki bir tek kişinin bile gelmediğini bilerek nasıl dayanırdı yaşamaya? Reklamını yapmadan, kendini övmeden, karşılık ummadan, verilenleri reddederek,

⁹ Erbil, *Eski Sevgili*, 161.

¹⁰ Erbil, *Eski Sevgili*, 113.

¹¹ Erbil, *Eski Sevgili*, 202.

nasıl? (...) İnsan her şeyi ve kendini yıkmayı bir yaşama biçimi yapar da, ama toplumun tepeden tırnağa kökten değişmediği sürece hiçbir şeyine “he” dememeye kararlı olur da, nasıl bir yol tutturabilir yaşayabilmek için?¹²

Nigâr, kendi öyküsünü tamamlayamadığı için ruhsal bir derinliğe ulaşamamış ve kendisini bulamamış birisidir.¹³ Özerk bir kendilik geliştirmek yerine kendisini olduğu gibi muhafaza etmeyi seçen Nigâr, yalnız ve çelişkili bir durumda iken yirmi yıldır uzakta olan eski sevgilisi Salih’in kendisi ile görüşmek istediğini öğrenir. Salih, “eski tüfek” bir devrimcidir; cezaevinden çıktıktan sonra gazetelere hazırladığı röportajlarla ünlenmiş, evlenmiş ve çocuk sahibi olmuştur. Aldığı bu haber, bir kurtarıcı bekleyen Nigâr’ı çok heyecanlandırır ve onun çok yoğun olmasa da bir iç hesaplaşma yaşamasına neden olur. İki eski sevgili buluştuktan hemen sonra tekrar kaynaşır ve eskisine göre çok daha rahat bir durumda olan Salih, Nigâr’a, dolaylı bir teklifte bulunur. Ondan ya kendisini olduğu gibi kabul etmesini ya da kendisinden uzaklaşmasını ister. Nigâr ise hem evli kalmak hem kendisi ile sevgili olmak isteyen Salih’in dolaylı dayatması karşısında, ne yapacağını bilemez ve ilk defa tam anlamıyla bir sınır duruma gelir ve seçim yapmak zorunda kalır. Sınır durum nedir? **Sınır durum**, kısa bir ifade ile varoluşa ait değiştirilemeyen ve kendisinden kaçılmayan ölüm, acı, yaşam savaşı ve suçluluk duygusu gibi durumlara verilen isimdir. Köken, tesadüf ve tarihsellik gibi birkaç şekli daha olan sınır durumlar, sarsıcıdır ve insana kendi acziyetini anlayıp Dasein’den Existenz’e ulaşma imkânı sunar. İnsan ise kendisini değişime ve dönüşüme çağıran bu olanaklar arasından farkında olsa da olmasa da bir seçim yapar. Ya bu durumlarla cesurca yüzleşir ya da onlardan kaçır.¹⁴ Bu anlamda bir sınır durumunda bulunan ve seçim yapmak zorunda olan Nigâr’ın karşısında iki olanak vardır: O, ya evli ve çocuklu olduğu hâlde kendisiyle görüşmek isteyen Salih’in metresi olacak ya da mücadele ederek özerk bir kendilik geliştirecektir. Ya bağımlı kalacak ya da o durumuyla yüzleşip yaşam mücadelesini tek başına verecektir. Olanakların sınırında duran Nigâr, yaşlandığını düşündüğü ve anlamsal bir boşlukta olduğu için son bir direnme umudu olarak gördüğü Salih’in metresi olmayı seçer ve kendisinden kaçır. Ortaya çıkan kötü durumun sorumluluğunu ise bir zamanlar sevgiyi yasaklayan ve Salih ile “dipdiriye el ele verip” yürümelerine engel olan düzene yükler.

Salih; çiğnememiş bir sokak, engellenmiş bir eylemdi. Öldüremediği garnizon komutanı, yarım kalmış bir kadeh konyak, üyeliğine kabul edilmediği gizli örgüttü, kullanamadığı, istif ettiği bilinçti. Türkiye solunun en önemli adamlarından birine sahip olarak gösterecekti onlara (...) O da bir başka yazgıyı, “metres” olma yazgısını hazırlamıyor muydu Nigâr’a? Yazgı denilebilir miydi buna? Değiştirilemez miydi? (...) Salih gene de ona son bir dayanma umudu, direnme sembolü gibi geldi ona. Caymak elindeydi ama caymayacaktı. Az kalmıştı vakti belki, ama kalan yıllarını Salih’siz bir dünyada sürüklemek, yaşamının dışından arada bir kafasını meyhanelere uzatıp çekerek, o müthiş boşlukla yüzleşmek istemiyordu.¹⁵

2. Seçimlerinin Dolaylı Nedenleri

İnsan, kendi hakikatine ulaşabilmek için olduğu hâlden başka bir hâle dönüşmek zorunda olan bir varlıktır. Böyle bir dönüşüm ise her şeyden önce, baskı ve zorlama olmadan insanın bizzat kendisiyle ilgilenmeyi seçmesine bağlıdır.¹⁶ Az önce de ifade edildiği gibi, açılan dönüşme olanaklarını kapatan ve ‘miş’ gibi yapan Nigâr’ın yaşadığı kaçışların doğrudan nedeni, yetersiz durumda olan kendilik bilgisi idi. Onun kendi hakikatinden ka-

¹² Erbil, *Eski Sevgili*, 152.

¹³ Hilal Akça, “Leyla Erbil’in Eski Sevgili Hikâyesine Psikomitolojik Bir Yaklaşım,” *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 8(4), (2019): 2094.

¹⁴ Aslan Topakkaya, “K. Jaspers’de (Varlığın) “Sınır Durumları” (Grenzsituationen) Kavramının Anlamı Üzerine Bir Deneme,” *Felsefe Dünyası* sayı: 46 (2007/2): 150-152.

¹⁵ Erbil, *Eski Sevgili*, 209-210.

¹⁶ Büşra Bilgin, *Felsefe Tarihinde Kendini Bilmek -Antik Yunan’dan Günümüze Paradigmatik Bir Bakış* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2023), 199.

çışının dolaylı veya ikinci dereceden nedeni ise içselleştirmiş olduğu ancak farkında olmadığı liberal kapitalist zihniyet, meyhane çevresindeki nihilist atmosfer ve bağlı olduğu aile olarak işaret edilebilir.

Bu üç unsurdan ilki olan liberal kapitalist zihniyet, bütün bir düzene egemen olan bireyci ve özgürlükçü anlayıştır. Bu anlayış, bireye kendisini önceleme hakkı verir ve içinde yer alan herkesi bir şekilde belirler. İçinde yer alıp da onun tarafından az çok belirlenmemiş olmak neredeyse imkânsızdır. Yalnızca çok bilinçli insanlar onun belirlemesinden kendisini koruyabilir. Diğerleri ise ondan çoğunlukla hiç haberdar olmazlar. Öyle ki Nigâr, sosyalist olduğunu iddia etmesine rağmen içinde yaşadığı bireyci zihniyetin etkisi altındadır ancak o böyle bir durumda olduğunu yeterince bilmez. Bunun için de bireyci ve toplumcu iki ayrı zihniyet arasında gider gelir: Hem devrimci silahlı mücadeleye katılmak ister hem de kendisini harcamaktan korkar, keyfini kaçırmak istemez. Kimi zaman devrimi de devrimcileri de çok yüceltir kimi zaman ise kendisini kabul etmedikleri için devrimi de devrimcileri de umursamaz. Bazen kendisini herkesten önemli görür, kimseyi kendisine layık bulmaz bazen de yaşlı ve güçsüz olduğuna inandığı için kimsenin kendisi ile ilgilenmeyeceğini düşünür. Bir zamanlar tutuklu olan Salih'i çıkarına uymadığı için terk eder, yıllar sonra ise şöhretli birisine dönüştükten sonra onunla yeniden sevgili olarak insanlara kim olduğunu göstermek ister. Bu tarz çelişkileri ise Nigâr'ın kendisini yeterince bilmediğini ve yirmi yıl içinde gerçekleşen seçimleri esnasında daima çıkarına en uygun şekilde hareket ettiğini işaret eder.

Ben ipe sallanmaya giderken, sağcısı solcusuyla bütün kurtarmak istediklerimi kendime güldüreyim ha! Yok, yağma yok. İyiyim hoşum ama bu kadar da ebleh değilim yani! Ben başbakan vurayım, Kosigin gelsin yenisinin elini sıksın. (...) Ben o seferberlik artığı anamı gözyaşları içinde, yapayalnız koyup gideyim de, yılda bir kez iki günlüğüne başımı uzattığım Polonezköy'ün inekli çayırlarına sırt üstü yatmaktan yoksun koyayım da kendimi, arada Balıkpazarı'na uğrayıp iki satırlık sosyalist mücadele etmekten alıkoyayım da bu çeneyi, Sovyetler gelsin mezarımın -ziyaretin bile yasak edildiği mezarımın- üstüne demir çelik fabrikası kursun.¹⁷

Alıntılanan bu metinde Nigâr, bir devrimci olduğunu ispatlamak için devrin başbakanını öldürmeyi aklından geçirmektedir. Ancak düşüncesinin sonucunu öngörünce, birçok lüksten mahrum kalacağına kanaat getirip vazgeçer. Onun bu düşüncesinden vazgeçerken söyledikleri, içselleştirdiği bireyci zihniyetin belirlenmesinde ve çelişkili bir durumda olduğunu işaret eder. Bunun için de onun yaşadığı kaçışın dolaylı nedeni, içselleştirdiği ancak farkında olmadığı bireyci zihniyettir, denilebilir.

İçinde bulunulan muhitler, çoğunluğu oluşturan yapısı ve yarattıkları atmosferle kendisini yeterince bilmeyen insanları etkiler ve biçimlendirir. İnsan, gerçekten insan olacaksa onu içsel ve dışsal tehlikelere karşı koruyacak bir özerk alan oluşturmak zorundadır.¹⁸ Yaşadığı şehirde kendisine bir özerk alan oluşturamayan Nigâr için meyhaneler, hem pasif nihilist atmosferiyle “kurulu düzenin değer yargılarını oynat[ma]” yeridir hem de “öğürtüler içinde oturup küflen[me]”¹⁹ alanıdır. Bir diğer ifade ile Nigâr, alkolik olmamasına rağmen müdavimi olduğu meyhanelere ne alışabilir ne de onlardan uzak durabilir. O, böyle bir çelişkili durumda iken hiç farkında olmadan meyhanelerin pasif nihilist havasından etkilenir ve kendi hakikatinden uzaklaşır. Bunun için de, kendi hakikatinden kaçışında meyhanelerde soluduğu pasif nihilist atmosferin dolaylı bir etkisinin olduğu söylenebilir.

¹⁷ Erbil, *Eski Sevgili*, 160.

¹⁸ Cemal Bâli Akal, “Modernite Eleştirisinde Benzerlik ve Farklılık” *Varolma Direnci ve Özerklik -Bir Hak Kuramı İçin Spinoza'yla-* içinde (Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2016), 44.

¹⁹ Erbil, *Eski Sevgili*, 108, 114.

İguana yeni bir zar edindi, o gittikten sonra, Nigâr'a yeniden bir ürkeklik geldi, bunca yıldır alışmamıştı şu meyhanelere. Bir dakikası ötekine uymazdı buraların. Burada hiçbir gün rahat etmediğini düşündü. Bu masalarda sınav verir gibi otururdu, çevresi tuzaklarla doluydu sanki konuşmalar, her şey, onun bir yanlısını yakalamak üzere bekliyordu, güvensizlikleri, siniklikleri yıldırıcıydı bu insanların. Belki o yüzden Suret'e yaklaşmıştı sadece.²⁰

Nigâr'ın kendi hakikatinden kaçışının bir diğer dolaylı nedeni ise annesi ile kurduğu aile ilişkisidir. Anne ile kızından oluşun ailenin reisi, emekli bir aşçı olan Naile Hanımdır. Deforme edilmiş liberal bir anlayışa sahip olan Naile Hanım, dul olduğu için ahlaklı ve namuslu bilinmek ve öyle kabul edilmek ister ancak düşündüğünün aksine çıkarına en uygun olanı iyi, doğru ve hakiki olarak kabul etmekten de geri kalmaz. Bunun için de kızı Nigâr, bakmak zorunda olduğu annesini, akıllı ama ikiyüzlü bulur ve onun bu anlayışıyla kendisi için yıllarca "örüp dokuduğu ağı yırtıp geçmekte" geç kaldığını iddia eder. Oysa hakikat böyle değildir: Öyle ki o, seçimlerini yaptıktan sonra kendisini sorumlu tutmasına rağmen aslında ailesinin oluşturduğu rahat ve koruyucu atmosferde keyfine bakan ve hakikatiyle karşılaşmak istemeyen birisidir. Bunun için de onun yaşadığı kaçışlarda ve sözde geç kalma durumunda, ailesinin sadece dolaylı ve ikinci dereceden bir etkisinin olduğu söylenebilir.

O dışarda çarpıştığı, ayağını kaydırmaya uğraştığı müdürün, haksızlıkların, kavga ettiği kişilerin, yıkmaya, sarsmaya uğraştığı düzenin burada yanı başında, burnunun dibinde durduğunu, düşmanın yuvada bulunduğunu, kanınla canınla beslendiğini ancak kavradı. Ailenin durmadan örüp dokuduğu ağı, yırtıp geçmekte ne denli geç kaldığını içi titreyerek görüyordu. Oğuz'un kaçtığı varlık ve rahatlıkla örülüp giydirilmeye hazırlanmış o saray dediği sevgi ahtapotunun, tuzağın ne olduğunu bir kez daha anladı.²¹

Sonuç

Leyla Erbil'in *Eski Sevgili* isimli eseri, yetersiz kendilik bilgisinin neden olduğu hakikatten kaçma durumu, asıl kişi Nigâr'ın şahsında ve onun kritik durumlarda yaptığı seçimlerle görünür kılan bir romandır. Kırklı yaşlarında olan Nigâr, annesiyle yaşayan bir memur emeklisidir. O, ilk gençlik yıllarından beri sosyalist örgütlere sempati duymakta ve onların arasına katılarak kurulu düzene karşı mücadele etmek istemektedir. Bunun için de birkaç girişimde bulunur. Ancak başvurduğu örgütler, görüşlerinin henüz billurlaşmamış olmasını gerekçe göstererek onu aralarına almazlar. Birileri tarafından kurtarılmayı ve kabullenilmeyi bekleyen Nigâr ise bunun üzerine, hayal kırıklığına uğrar ve kırgın bir hâlde iken zamanının çoğunu, farklı meyhanelerde içerek geçirir. O, hem bir bekleyen hem de içinde olduğu durumun farkında olmayan birisi olarak yaklaşık yirmi yıl içinde, beş defa kendisiyle karşılaşır, beş defa değişme ve dönüşme olanağı bulur. Ancak kendilik bilgisi eksik veya yetersiz olduğu için açılan olanaklar arasından özerk olmayı değil, başkalarına bağlı kalmayı veya kendisinden kaçmayı seçer.

İnsan, daima oluşan bir varlık olduğu için nasıl bir durumda olduğunu bilmek ve onu yönetmek zorundadır. O, durumunu bilirse oluşumunu yönetebilir. Öyle bir farkındalık olmazsa içinde olunan durum, her şeyi şekillendirir. Bir durum içinde olan ancak onu bilmeyen Nigâr'ın yirmi yıl içinde yaptığı beş esas seçim de birer kaçışı içerir ve o durumları yöneten unsur ise her şeyden önce yetersiz durumda olan kendilik bilgisidir. Öyle ki o, bir başka insanın görünüşüne aldanıp Salih'ten kolaylıkla vazgeçerken onun bu seçimini (kaçışını) belirleyen unsur, kendi hakikatini yeterince bilmemesidir. İlk evliliğinde yanıldığını anladıktan ve Suret'in aşağılayıcı teklifinden sonra intikam almayı seçerken eylemlerini belirleyen unsur ise yine kendisini yeterince

²⁰ Erbil, *Eski Sevgili*, 125.

²¹ Erbil, *Eski Sevgili*, 202.

bilmemesidir. Özerk bir tavır geliştiren Oğuz'u takdir eder ancak iş başa düştüğünde sorumluluktan kaçarken ve Salih'in dolaylı isteminden sonra çaresiz kalmış gibi davranırken onun bu eylemlerini yine yetersiz durumda olan kendilik bilgisi belirler.

Açılan olanakları kapatan Nigâr'ın yaşadığı kaçışların doğrudan ve birinci dereceden nedeni, izah edildiği şekliyle yetersiz durumda olan kendilik bilgisidir. Onun kendi hakikatinden kaçışının dolaylı veya ikinci dereceden nedenlerini ise içselleştirmiş olduğu ancak farkında olmadığı liberal kapitalist zihniyet, meyhane çevresindeki nihilist atmosfer ve bağlı olduğu ailesi olarak işaret etmek mümkündür. Nigâr, kendisini yeterince bilmediği için seçimlerini yaparken dolaylı olarak ait olduğu toplumun, muhitin ve ailenin etkisi altında kalır. Bir diğer ifade ile topluma ve ailesine içselleşmiş olan bireyci zihniyet ile meyhanelerdeki pasif nihilist anlayış, onun seçimlerini dolaylı olarak etkiler.

Bir bütün olarak düşünüldüğünde *Eski Sevgili* isimli eser, eksik kendilik bilgisinin neden olduğu kaçış durumunu bir kurgu içinde somutlamasıyla özgün ve başarılıdır. Bunun için de eser, farklı bakış açılarıyla okunmaya ve düşünülmeğe son derece uygundur, denilebilir.

Kaynakça

- Akal, Cemal Bâli. "Modernite Eleştirisinde Benzerlik ve Farklılık" *Varolma Direnci ve Özerklik -Bir Hak Kuramı İçin Spinoza'yla-* içinde, 33-52. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2016.
- Akça, Hilal. "Leyla Erbil'in Eski Sevgili Hikâyesine Psikomitolojik Bir Yaklaşım," *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 8(4), (2019): 2086-2108.
- Bilgin, Büşra. *Felsefe Tarihinde Kendini Bilmek -Antik Yunan'dan Günümüze Paradigmatik Bir Bakış-*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2023.
- Erbil, Leylâ. *Eski Sevgili*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2010.
- Foucault, Michel. *Öznenin Yorumbilgisi -Collège de France Dersleri 1981-1982-*. Çeviren: Ferda Keskin, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2019.
- Topakkaya, Aslan. "K. Jaspers'de (Varlığın) "Sınır Durumları" (Grenzsituationen) Kavramının Anlamı Üzerine Bir Deneme," *Felsefe Dünyası* sayı: 46 (2007/2): 143-154.